

Nr 29.

Utlåtande angående verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning.

Enligt § 4 i den för bankoutskottet gällande instruktionen har utskottet att undersöka och granska riksbankens tillstånd och huru densamma styrd och förvaltnad blivit, och bör utskottet därvid med synnerlig uppmärksamhet följa de fullmäktiges åtgärder, som avse metalliska kassans upprätthållande samt myntutväxlingens fortgång och bestånd.

För granskningens verkställande har utskottet tagit del av *dels* fullmäktiges i riksbanken allmänna och särskilda protokoll samt direktionens och industristyrelsens protokoll ävensom protokoll från gemensamma sammanträden med fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, samtliga protokoll för tiden från och med den 10 januari 1946, intill vilken dag ansvarsfrihet beviljats för fullmäktiges i protokollen antecknade beslut och åtgärder, och till början av innevarande års riksdag, *dels* den av riksdagens revisorer avgivna berättelsen om verkställd granskning av riksbankens tillstånd och förvaltning under år 1945, *dels* ock fullmäktiges med utskottets memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse angående riksbankens tillstånd, rörelse och förvaltning under år 1946, ävensom de redogörelser, som av styrelserna för riksbankens avdelningskontor lämnats i avseende å dessa kontors förvaltning under samma år.

I fråga om metalliska kassans ställning, sedelutgivning, in- och utlåningsrörelse ävensom övrig verksamhet vid riksbankens huvud- och avdelningskontor samt vid riksbankens pappersbruk och sedeltryckeri tillåter sig utskottet att för en närmare kännedom om hithörande förhållanden hänvisa till de redogörelser, som lämnats i de berättelser, vilka avgivits av riksdagens revisorer och fullmäktige i riksbanken.

Å sin utlånings- och övriga rörelse under år 1946 har riksbanken erhållit en vinst av 496 137 kronor 1 öre.

I avseende härå hänvisas till de specificerade uppgifter beträffande riksbankens vinst- och förlusträkning, som förekomma i fullmäktiges nyssnämnda, av utskottet med memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse.

För den granskning av riksgäldskontorets styrelse och förvaltning, som åligger innevarande års riksdags bankoutskott, har utskottet tagit del av *dels* de allmänna och särskilda protokoll, som blivit förda hos fullmäktige i riksgäldskontoret från och med den 10 januari 1946, intill vilken dag ansvarsfrihet tillerkänts fullmäktige för deras i protokollen antecknade beslut och åtgärder, till och med den 9 januari 1947, ävensom de protokoll, som under samma tid blivit förda vid gemensamma sammanträden med fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, *dels* den av riksdagens re-

visorer avgivna berättelsen om granskning av riksgäldskontorets tillstånd och förvaltning för tiden 1 juli 1945—30 juni 1946, dels ock fullmäktiges med utskottets memorial nr 2 överlämnade, till 1947 års riksdag avgivna berättelse.

Sedan utskottet numera fullgjort sitt granskningsuppdrag, får utskottet avgiva berättelse över den verkställda granskningen.

1:o.

Kredit- och valutamarknaderna.

Utskottet har vid sin granskning av riksbankens verksamhet under år 1946 särskilt uppmärksammat bankofullmäktiges åtgärder i samband med genomförandet av det penningpolitiska programmet för stabilisering av penningvärdet. Under erinran att riksbankens direkta inflytande härvidlag väsentligen begränsas till regleringen av kredit- och valutamarknaderna, lämnar utskottet här nedan till en början såsom bakgrund till den kommande redogörelsen en kortfattad översikt av utvecklingen av det ekonomiska läget under år 1946.

Sedan omställningen till fredshushållning i huvudsak slutförts under år 1945, rådde under år 1946 i vårt land liksom i åtskilliga andra länder inom näringslivets alla områden en utpräglad högkonjunktur, kännetecknad av full sysselsättning och produktion. En fortsatt starkt stegrad efterfrågan för såväl investerings- som konsumtionsändamål medförde i förening med knapphet på vissa för produktionen erforderliga varor och brist på arbetskraft ökad spänning mellan köpkraft och varutillgång. I möjligaste mån sökte man genom investeringskontroll dämpa anspråken på produktionsresurserna för byggnads- och anläggningsverksamheten. Å andra sidan skärptes spänningen genom ökning av de nominella inkomsterna i form av företagarvinster och arbetslöner. De i förhållande till varumängden alltför stora inkomsterna medförde vid gällande priser ett ökat inflationstryck, vars verkningar på prisnivån man sökte begränsa genom fortsatt prisreglering. Varuhungern inom landet utlöste en kraftig stegring av importen, särskilt av mera lyxbetonade varor. Den stegrade importen förbättrade visserligen varutillgången till fördel för prisstabiliseringen, men då export- och andra inkomster från utlandet understego importutgifterna, innebar densamma en kraftig åderlätning av vår valutareserv. Rubbningarna i den samhällsekonomiska balansen medförde mot slutet av året avsevärda förändringar i läget på kredit- och valutamarknaderna.

Kreditmarknaden. I början av år 1946 var läget på kreditmarknaden relativt lugnt. Statens då emitterade 3 % lån av den 1 februari 1946 gav — såsom utskottet närmare redogjort för i sitt utlåtande nr 3/1946 — ett rekordartat teckningsresultat av 903 milj. kr., vilket belopp dock icke i sin helhet avsåg placeringar på längre sikt utan delvis motsvarades av placeringar av

kortfristigt kapital. Sistnämnda placeringar ansågos riskfria, enär man allmänt räknade med att en blivande eventuell förändring av ränteläget skulle gå i sjunkande riktning. Försäkringsbolagen tecknade sålunda mer än deras disponibla medel medgävo och fullgjorde likviden av teckningarna genom tillfälliga banklån. Även affärsbankerna placerade jämförelsevis stora belopp i lånet. För låneoperationens genomförande måste bankerna i viss utsträckning minska sitt innehav av skattkamarväxlar. En ytterligare minskning ägde därefter rum genom att riksgäldskontoret disponerade en del av lånevalutan ävensom från statsverket erhållna kassaöverskott för inlösen av utelöpande skattkamarväxlar. Under senare halvåret nödgades bankerna försälja skattkamarväxlar och obligationer till riksbanken till betydande belopp för att på så sätt skaffa medel icke blott till sin starkt ökade utlåning, vilken tenderade att överstiga den i saktare tempo stigande inlåningen, utan även för finansiering av den ökade importen.

Att bankerna ur likviditetssynpunkt minskade sin värdepappersportfölj var sålunda närmast en konsekvens av kreditmarknadens omställning till näringslivets tjänst. Under krigsåren hade affärsbankerna placerat en betydande del av sina tillgångar i skattkamarväxlar och korta statsobligationer, vilket möjliggjordes genom att näringslivets kreditbehov avsevärt nedgick under avspärrningstiden, samtidigt som ett kraftigt tillflöde av nya inlåningsmedel ägde rum. Den ökning av bankernas innehav av obligationer och skattkamarväxlar, som sålunda skedde under krigsåren, hade väntats bli av tillfällig natur, i det att en återgång till tidigare förhållanden förutsattes skola ske i samband med att näringslivets kapitalanspråk efter krigets slut åter komme att växa. Vad sparbankerna beträffar kunde även dessa under krigsåren avsevärt öka sina obligationsplaceringar på grund av då rådande relativ knapphet på låneobjekt. Under år 1946 inträdde en nedgång i sparbankernas inlåning. För att kunna tillgodose anspråken på fastighetskredit måste sparbankerna då minska sin obligationsportfölj. Jämväl för försäkringsbolagen gjorde sig en tendens till ökning av in-teckningslånen på bekostnad av obligationsplaceringarna gällande mot slutet av år 1946. För den statliga upplåningen innebar den antydda utvecklingen, att möjligheterna att placera statliga skuldförbindelser i marknaden minskades.

Detta kom också klart till synes vid emissionen av ett 3 % statslån i december 1946 i och för konvertering av ett då förfallande statslån å 323 milj. kr., av vilket mer än hälften innehades av bankerna. Konverteringen genomfördes nämligen endast beträffande ett belopp av 70 milj. kr., varför återstoden med undantag av 100 milj. kr., som utbyttes mot skattkamarväxlar, måste inlösas av riksgäldskontoret. Då såväl stats- som riksgäldsverkens kassaställning vid denna tidpunkt var svag, nödgades riksgäldskontoret i riksbanken upplåna det för inlösen erforderliga beloppet. Övergången till källskattesystemet medförde i början av år 1947 en stark belastning på verken med påföljd att riksgäldskontoret måste öka sin tillfälliga upplåning hos riksbanken och postverket. Efter skatteuppbörden i mars förbättrades sta-

tens kassaställning avsevärt, så att den tillfälliga upplåningen kunde återbetalas.

På obligationsmarknaden framträdde mot slutet av år 1946 tydliga tecken på svårigheter att till parikurs placera nämnvärda belopp långfristiga 3 % obligationer. Under inflytande av den fortsatta valutautströmningen har åtstramningen fortsatt under år 1947, varvid en påtaglig mättnad på obligationsmarknaden framträtt, särskilt sedan ett antal industriella och kommunala m. fl. lån med kortare löptid än de långa statslånen emitterats i början av det nya året. Affärsbanker, sparbanker och försäkringsbolag m. fl. ha under denna tid avyttrat betydande obligationsposter. Då dessa icke kunnat placeras på marknaden, ha de upptagits av riksbanken, som jämväl från hypoteksinrättningar övertagit obligationer, vilka icke kunnat av dessa försälas i marknaden. På sistone synes utvecklingen dock ha inträtt i ett lugnare skede.

Till belysande av de betydande förändringar, som kreditmarknaden undergick under år 1946, må nämnas, att affärsbankernas placeringar i skattkamarväxlar och svenska obligationer under året minskades med 1 161 milj. kr., under det att deras inhemska utlåning i stället ökades med 1 479 milj. kr. Medan sparbankernas obligationsinnehav steg med endast 25 milj. kr., ökades deras utlåning med 519 milj. kr. Å andra sidan ökades riksbankens innehav av skattkamarväxlar och obligationer med 410 milj. kr.¹ och dess utlåning med 140 milj. kr., samtidigt som dess innehav av guld och valutor, efter att under tiden 1 januari—13 juli ha ökats med 518 milj. kr., under återstoden av året nedgick med 1 058 milj. kr.²

Förskjutningarna i marknadsläget under år 1946 medförde i stort sett icke någon rubbning av räntenivån. Diskontot var under hela året 2½ % och den långa obligationsräntan i det närmaste 3 %. Marknadfluktuationerna utjämnades av riksbanken under första halvåret, då efterfrågan på obligationer tidtals stimulerades av förmodanden om en förestående räntesänkning, genom försäljning av obligationer, och under hösten, då förutsättningar för en räntehöjning bedömdes föreligga, genom uppköp. Diskontot å 3—6 månaders skattkamarväxlar var fortfarande ½ %. En viss åtstramning av räntorna å korta placeringar gjorde sig dock gällande mot slutet av året i samband med bankernas minskade likviditet; sålunda höjdes räntesatserna å dagslån bankerna emellan. Svårigheter framträdde att i marknaden täcka hela behovet av statens kortfristiga upplåning. Kursen på långfristiga 3 % statsobligationer låg mot slutet av året i 99¾ %, men denna kurs kunde upprätthållas endast genom att riksbanken uppträdde som köpare av dylika obligationer till erforderliga belopp.

Den stabilitet i ränteläget, som rådde under det gångna året, vanns således väsentligen tack vare riksbankens aktiva ingrepp i kursreglerande syfte. Ge-

¹ Exklusive skattkamarväxlar å 700 milj. kr., som överlämnats av riksgäldskontoret för lösens av kontoskuld till riksbanken. (Se fullmäktiges berättelse, mem. nr 1 s. 5.) Av ökningen hänförde sig 196 milj. kr. till skattkamarväxlar och 214 milj. kr. till obligationer.

² Inklusive till riksgäldskontoret överförda pund och francs. Valutareservern har beräknats på basis av fr. o. m. den 13 juli 1946 gällande guldpris och valutakurser.

nom sin kreditmarknadspolitik medverkade riksbanken sålunda till att upprätthålla balansen på kapital- och penningmarknaderna. För en förbättring av balansen på dessa marknader fordras å ena sidan ökat sparande och en minskning av investeringarna, å andra sidan en uppbromsning av valutautflödet.

Valutamarknaden. Den i juli 1946 genomförda höjningen av svenska kronans värde i förhållande till utländska valutor och guld utgjorde ett led i de åtgärder för stabilisering av penningvärdet, som diskuterades av bankoutskottet i dess i fjol avgivna utlåtande (nr 51) i fråga om penningpolitiken. Syftet med apprecieringen var närmast att i viss mån neutralisera inflytandet på vårt land av de starka prisstegringstendenser, som framträdde främst i Amerikas förenta stater i samband med att priskontrollen därstädes upphävdes. Effekten av åtgärden synes ha blivit den avsedda, nämligen att verkningarna av den efter apprecieringen inträdda utländska prisstegringen mildrats. Den fortgående, snabba prisstegringen utom landet förhindrade, att apprecieringen gav utslag i en motsvarande prisreduktion i Sverige.

Riksbankens innehav av utländska valutor undergick, såsom framgår av ovan lämnade uppgifter, en betydande ökning under tiden närmast före apprecieringen av den svenska kronan. Detta sammanhängde i väsentlig mån med att importörer och andra, som hade att erlægga likvider i utländska valutor, i största möjliga omfattning uppskötö betalningarna, medan export- och rederiföretag påskyndade hemtagandet av sina fordringar i utlandet. Sedan apprecieringen kommit till stånd, ägde en betydande minskning av valutareserverna rum i första hand för verkställande av de uppskjutna likviderna men även för finansiering av importen. Valutautflödet påverkades dessutom av olika dispositioner från näringslivets sida i anslutning till rykten om en förestående importreglering och om nya växelkursförändringar, genom vilka svenska kronans internationella värde skulle sänkas. I anledning härav synas importörerna ha forcerat inköpen av valutor samt exportörerna ha låtit likviderna utestå i utlandet i större utsträckning än normalt. Från riksbankens sida förklarades i december 1946, att någon grund icke fanns för antagande om en förestående depreciering av kronan. Till följd av den alltjämt ogynnsamma bytesbalansen med utlandet och en fortgående förskjutning i betalningsvanorna och forcering av importen fortsatte emellertid riksbankens innehav av guld och valutor att nedgå.

Då minskningen av våra valutareserver även med beaktande av det spekulativa inslaget i utvecklingen måste vara ägnad att väcka oro, blev frågan om åtgärder till skyddande av valutaställningen, enligt vad utskottet inhämtat av fullmäktiges särskilda protokoll, föremål för ingående överväganden av fullmäktige. Härvid underströks särskilt, att valutautströmningen till en väsentlig del hade till förutsättning den bristande jämvikt, som i nuvarande prisläge rådde mellan den köpkraftiga efterfrågan och den löpande produktionen inom landet. Så länge denna situation vore rådande, syntes ett fortsatt utflöde av valutor sannolikt. I den mån en tillräcklig begränsning av köpkraften eller en ökning av produktionen icke visade sig möjlig, finge man

eventuellt räkna med nödvändigheten att begränsa importöverskottet genom att importen skures ned och exporten ökades, bl. a. genom inskränkning av den inhemska förbrukningen av exportvaror.

Fullmäktige delgävo i december 1946 under hand regeringen sina synpunkter på utvecklingen på valutamarknaden. I anslutning till en närmare redogörelse för valutautvecklingen hemställde fullmäktige sedermera i slutet av januari 1947, likaledes under hand, hos regeringen om prövning av möjligheten att inom ramen av gällande regleringar vinna en viss begränsning av importen och ökning av exportinkomsterna.

Hithörande spörsmål övervägdes vid den konferens mellan regeringen och ledningen för de olika riksdagspartierna, som regeringen i januari inkallade för behandling av inflationsfrågan. Då valutautströmningen alltjämt fortsatte i oförminskad takt — riksbankens behållning av guld och utländska valutor hade från början av år 1947 till den 4 mars minskats med 475 milj. kr. till 1 723 milj. kr. — upptogo fullmäktige i skrivelse till Kungl. Maj:t den 13 mars 1947 frågan om de åtgärder, som erfordrades för att förbättra valuta-läget, och förordade därvid en reglering av utrikeshandeln, närmast syftande till en eliminering av mera umbärlig import, ävensom en ökning av exporten. Genom beslut den 15 mars 1947 utfärdade Kungl. Maj:t allmänt importförbud.

Vad i ovan omhandlade ärenden förekommit har utskottet härigenom velat för riksdagen

anmäla.

3:o.

Protokoll och berättelser.

Vid granskning av ovannämnda protokoll och berättelser har utskottet i övrigt icke funnit något förhållande, som påkallat särskilt yttrande från utskottets sida; vilket utskottet härmed får för riksdagen

anmäla.

4:o.

Anvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken.

Efter granskning av riksbankens räkenskaper för år 1945 hava riksdagens senast församlade revisorer i sin därom avgivna berättelse meddelat, att de för sin del ansåge, att ansvarsfrihet borde beviljas fullmäktige i riksbanken.

I enlighet med föreskriften i § 4 av den för utskottet gällande instruktionen vill utskottet meddela, att med avseende å riksbankens tillstånd, styrelse och förvaltning under den tid, granskningen omfattat, utskottet ej funnit anledning till erinran samt att utskottet för sin del anser, att ansvarsfrihet bör beviljas fullmäktige.

Utskottet hemställer alltså,

att ansvarsfrihet må beviljas fullmäktige i riksbanken dels för förvaltningen under år 1945 av bankens såväl huvudkontor som samtliga avdelningskontor i orterna, *dels ock* för

de beslut och åtgärder, som finnas antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1946 till och med den 9 januari innevarande år.

5:o.

Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksgäldskontoret.

Revisorerna hava för sin del tillstyrkt, att ansvarsfrihet måtte beviljas fullmäktige i riksgäldskontoret för den tid, revisionen omfattat.

I enlighet med föreskriften i § 4 av den för utskottet gällande instruktionen vill utskottet meddela, att med avseende på riksgäldskontorets ställning och förvaltning under den tid, granskningen omfattat, utskottet ej funnit anledning till erinran samt att utskottet för sin del anser, att ansvarsfrihet bör beviljas fullmäktige.

Utskottet hemställer alltså,

att fullmäktige i riksgäldskontoret må tillerkännas ansvarsfrihet ej mindre för den av riksdagens år 1946 församlade revisorer granskade förvaltningen av riksgäldskontoret under tiden 1 juli 1945—30 juni 1946 än även för alla beslut och åtgärder, som finnas antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1946 till och med den 9 januari innevarande år.

Stockholm den 11 april 1947.

På bankoutskottets vägnar:

GUST. SVEDMAN.

Närvarande:

från första kammaren: herrar Åkerberg,* Sandén,* Sundvik, Friggeråker, Leander, Petersson i Karlskrona, Andersson i Tidaholm och Nordenson;

från andra kammaren: herrar Svedman, Andersson i Munkaljungby, Mattsson, Fröderberg, Sundberg, von Seth, Svensson i Alingsås och fru Humla.*

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr Nordenson.
